

Портрети членів родини князя Олександра Острозького в музеях України і Польщі

Створення портретної галереї династії князів Острозьких шляхом зібрання всіх відомих на сьогодні їх зображень має вагомим значення для української історії та мистецтвознавства. На сьогодні відомо більше сорока портретів представників роду Острозьких. На жаль, переважна більшість з них існують у копіях XVII-XIX ст. Тим не менше їх значення як іконографічних джерел та творів мистецтва, характерних для перехідної доби від Ренесансу до бароко, дуже важлива. Чимало портретів Острозьких було опубліковано та описано в працях: П.Р. Білецького [3, 32], П.М. Жолтовського [6, 120-134], Л. Кращенко та Є. Осадчого [8, 37], Р.Д. Михайлової [9, 118-134], В.А. Овсійчука [12, 161-165]. Менш дослідженими є портрети останніх представників династії. Зокрема, нас будуть цікавити портрети членів родини князя Олександра Острозького (молодшого сина Василя-Костянтина Острозького), які зберігаються в музеях Польщі та України.

Князь Олександр Острозький (1570-1603) був найменшою дитиною Василя-Костянтина Острозького та Софії Тарновської, народився 1 липня 1570 р. у родовому маєтку Тарновських – Вевюрці, поблизу Тарнова. Народження Олександра збіглося з драматичними подіями боротьби за Тарновський замок, який намагалися захопити давні супротивники В.-К. Острозького – Альбрехт Ласький та Мартин Зборовський. На світанку 18 квітня 1570 р. нападники, яких було більше 10 000 почали штурм замку. В останні хвилини Василь-Костянтин з дружиною Софією, яка чекала дитину, сховалися в добре укріпленому замку в с. Вевюрка. Тарновський замок було взято і розграбовано «до копійки». Хоча невдовзі до князя надійшла допомога, кільце військ Острозького стискалося навколо замку і сейм присудив нападникам повернути замок Острозькому та компенсувати його збитки. Негативні події, страх і стрес, пережиті під час нападу, підірвали здоров'я Софії і, очевидно, стали причиною того, що невдовзі після родів вона

померла [7, 56-58]. Княжич Олександр виховувався у свого батька в м. Дубно. У книзі польського хроніста Бартоша Папроцького «Гніздо цноти» (Краків, 1578), де представлені родоводи і герби найбільш відомих магнатських родин, надруковано дитячий портрет Олександра Острозького [11, 77]. Очевидно, автор зробив це зображення, спираючись на живописний портрет князя. На ньому Олександр ще маленький хлопчик років восьми, який тримає в руках квіти (іл. 1). Оскільки два старших брата Олександра перейшли в католицьку віру, Василь-Костянтин ревно стежив, щоб Олександр виховувався у православному дусі. Для цього він запросив у 1579 р. з Кандії (Криту) православного вчителя грека Євстафія Натанієля (Нафанаїла). Не виключено, що юний княжич навчався в Острозькій слов'яно-греко-латинській академії, яка розпочала свою діяльність наприкінці 1576 року. Посереднім доказом навчання Олександра в острозькій тримовній школі є перша передмова до трактату «Ключ царства небесного» (1587 р.) її ректора Герасима Даниловича Смотрицького, яку автор присвячує «Ясноосвеценому и вельможному... Александрови Константиновичови...». Хоча у ній не сказано прямо, що Смотрицький був вчителем княжича, але стиль звернення Смотрицького до Олександра – це стиль поради, прохання і настанови, в якому зазвичай вчителі звертаються до своїх учнів. Смотрицький пише, що юний князь став повнолітнім («вступив у вік свій новий»), йому виповнилося 17 років. У цей час кожний замислюється, як гідно прожити своє життя. На думку Смотрицького, основою такого життя є вірність православної вірі. Він закликає княжича бути гідним своїх славних предків Володимира Великого і Ярослава Мудрого – ревнителів православної віри [14, 213]. Отже, Олександр залишався єдиною надією старого батька в тому, що він продовжить його боротьбу за відстоювання прав православної церкви, для якої настали особливо тяжкі часи, оскільки католицькі кола почали підіймати питання об'єднання її з Римом. Особливу тривогу В.-К. Острозького викликало те, що в 1592 р. Олександр одружився з ревною католичкою Анною Костчанкою (1575-1636) – дочкою сандомирського воєводи Яна Костки та Софії-Анни Одровонж (онуки Мазовецького князя Конрада III). Коли після шлюбу подружжя оселилося в Ярославі, В.-К. Острозький написав

лист до Львівського ставропігійного братства з проханням взяти Олександра під свою опіку. «Александр восточник между зубами западных людей вѣры и науки и всего набоженства усѣл... молю вас, да сице от вас поблиз суще, небрежения ради, яко ж и Костентинъ сын мой постраждает... Попечение всяко сотворѣте, да не имеют в нем части нѣбединая езуиты» [10, 65]. Олександр не розчарував свого батька. Разом з ним обстоював інтереси православних, виступаючи проти унії з римською церквою на Берестейському соборі 6-9 жовтня 1596 р., брав участь у з'їзді православних і протестантів у Вільні в 1599 р., виступав на сеймах як поборник Східної церкви. У краєзнавчому музеї Острога експонується копія портрета Олександра, подарована, як свідчить на ній напис, в др. пол. XIX ст. острозькому Кирило-Мефодіївському братству Олександром Івановичем Тарновським (іл. 2). На цьому портреті Олександр – молодий сильний мужчина років тридцяти з округлим гарним обличчям. Постаць зрізана нижнім краєм рами нижче пояса. Одна рука на боці, інша тримає ефес шаблі. Зліва звисає завеса, справа зображена князівська шапка, яка лежить на столі, і герб, увінчаний короною. Як за своєю композицією, так і за колористичним рішенням, в якому домінують яскраві локальні кольори жовтого каптана, червоного плаща з хутряною підкладкою та зелено-синьої зависи, це характерне для кінця XVI – початку XVII ст. парадне зображення, в якому підкреслення високого соціального статусу портретованого (його належності до вищої магнатської верхівки) поєднувалося з індивідуальною характеристикою.

З Олександром престарілий Василь-Костянтин Острозький пов'язував великі сподівання, що син продовжить його справу, очолить після його смерті антикатолицький табір православних магнатів Речі Посполитої. Але Олександрові не судилося пережити батька. Він помер загадково й несподівано в розквіті сил 2 грудня 1603 р., «велій плач и жалость отцу же и чадом остави, найпаче же христіанам, вси бо бяху чающе помощь темь улучити в бедах и гоненіях, одержажих Христову церковь» [13, 213-214]. Ходили чутки, що його погубили єзуїти, які піднесли йому келих з отруєним вином у Старокостянтинівському замку, коли молодий князь об'їжджав волинські мастки. Смерть сина настільки вразила Василя-Костянтина, що майже рік він був прикутий

до ліжка паралічем. У 1987 р. львівським мистецтвознавцем Леонідом Кращенко та архітектором Євгеном Осадчим на стіні Троїцької церкви Старокостянтинівського замку, заснованого В.-К. Острозьким у 1561 р., було виявлено темперне зображення Василя-Костянтина, який стоїть біля ліжка свого умираючого сина Олександра. «Характер композиції і рисунка, аксесуари дозволяють віднести розпис до початку XVII ст.» [8, 37]. Цей твір був унікальним в українському живописі, оскільки парний портрет фундаторів храму об'єднаний тут з реальним трагічним сюжетом. На жаль, розпис не зберігся, але залишився його опис і світлина в журналі «Образотворче мистецтво» (1991 р., №4) (іл. 3) та копія, виконана В.Т. Кошубою (іл. 4). Як пишуть Л. Кращенко та Є. Осадчий, сцена відбувається в палацовій опочивальні. У глибині композиції видно стовпи мармурових колон, верх яких прикритий важким зеленим пологом із золотистими китицями, що звішуються на кручених шовкових шнурах. Олександр у світлому одязі лежить на ліжку. Його голова з карими очима, рудуватим злегка кучерявим волоссям та такою ж бородою покоїться на високій білій подушці. Біля нього на підставці стоїть неглибока широка чаша з прозорого скла з рожевим напоєм на дні. Василь-Костянтин у синьому жупані та накинутій на плечі пурпурній мантиї стоїть біля сина. На його голові кругла червона шапка. В лівій руці він тримає шкатулку. Батько і син розуміють невідворотність смерті і зустрічають її зі спокійною витримкою та мужністю. Розкриття їх неординарних особистостей відбувається через їх трагедію. Художник увіковічує не тільки портрети фундаторів храму, але й сумну подію, в якій особисте горе поєдналося із всенародною втратою.

У Олександра та Анни Костчанки було п'ятеро синів: Василь, Кшиштоф, Олександр, Костянтин-Адам, Януш-Павло, та три дочки: Софія, Анна та Катерина. Портрети Василя, Кшиштофа і Олександра не збереглися, оскільки ці сини померли ще дітьми один по одному в 1605, 1606, 1607 роках. У музеї Ярослава зберігаються портрети Костянтина-Адама (1597-1618) (іл. 5) та Януша-Павла (1598-1619) (іл. 6). Княжичі отримали блискучу освіту в Ярославському колегіумі єзуїтів, яку завершили закордонними поїздками, збагачуючи себе засвоєнням надбань західноєвропейської культури. Обидва юнака були студентами

Лувенського університету, старший Костянтин-Адам навчався ще в Падуанському університеті. По поверненні на батьківщину брати, незважаючи на свій молодий вік, брали активну участь у захисті Речі Посполитої від нападів татар та Османської імперії, робили перші кроки в політичній діяльності, зокрема були учасниками Варшавського сейму 1618 р. Однак життя їх обірвалось у розквіті сил. Повертаючись з Варшавського сейму, 10 квітня 1618 р. у Любліні несподівано захворів і помер Костянтин-Адам, а 6 серпня 1619 р. помер Януш Павло. Несподівана кончина Костянтина і Януша стала приводом для виникнення різних версій їх смерті. Згідно однієї з них, зафіксованій у «Записках Петра Могили», княжичі померли через те, що були перехрещені їх матір'ю з православної віри на католицьку. Перед тим, як повернути своїх синів до іншої віри, Анна Острозька була попереджена католицьким священником Станіславом з Ярославського передмістя. Він начебто прийшов до княгині і сказав: «Перестань відвертати дітей від батьківської віри, бо знищиш до кінця дім Острозьких, обидва сини помруть малими, і не потішишся з них, а тебе саму гнів Божий постигне; коли ж даси їм вирости в батьківській вірі, бог їх умножить і звеличить, як батька і предків, і тебе поблагословить» [4, 36]. Рання смерть воєводичів загасила останні надії на продовження роду князів Острозьких, що було великою втратою не тільки для сім'ї, але й для всієї Речі Посполитої. На надгробку їх матері Анни про княжичів було написано як про «Wielkie, ale krótko trwało oyczyzny nadzieje» («Велика, але коротко тривала вітчизни надія») [4, 37].

Костянтин-Адам (1597-1618) був «wzrostu i urody peknej, ale sily i mocy rzadkiej» («росту і вроди гарної, але сили і міцності рідкої»), відзначався неабиякою тягою до військової справи, молодечим азартом, впевненістю у собі та доблестю – «рекнего serca kawaler» («прекрасного серця кавалер»), Вже з 18-ти років, боронячи батьківщину, брав участь у сутичках з татарами. Таким сильним і впевненим у собі і в правоті своїх дій він зображений на портреті (іл. 5). Костянтин-Адам стоїть у вільній гоноровій позі, трохи виставивши ліву ногу вперед, тримаючи праву руку на боці, а іншу поклавши на край столу, на якому лежить шапка. На княжичі яскраво-червоний жупан і така ж червона делія, підбита чорним хутром, з широким чорним коміром, яскраво-жовті чоботи. Темно-зелена завіса з тяжкими китицями, яка

живописними збірками звисає за спиною Костянтина, посилює урочистість та імпозантність портрету. Портрет Януша-Павла намальований за тією ж самою стандартною схемою, проте іншим майстром, який не володів так досконало як попередній ні технікою живопису, ні композицією (іл. 6). Він порушив пропорції постаті, не зміг передати глибини композиції, настільки висунув постать на перший план, що майже зрізав рамою носок правої ноги князя. Складки жупана, делії, завіси над головою князя передані умовними ламаними лініями.

Портрети дружини князя Олександра – Анни Костчанки та її дочок: Софії, Анни-Алоїзи і Катерини демонструють не лише високе соціальне становище портретованих, але й розкривають ще одну характерну рису жіночих портретів доби сарматизму – підкреслення набожності та аскетизму, які у період наступу контрреформації стають головними цнотами жінки. Мати Анни – Софія Одровонж мріяла стати монахиною. І хоча різні життєві обставини завадили здійсненню цих намірів і вона вийшла заміж за Сандомирського воєводу Яна Костку, тим не менше, була ревною католичкою, всіляко протегувала єзуїтам, у 1574 р. в своєму родинному місті Ярославі заснувала єзуїтський колегіум.

Чекаючи на свою майбутню дитину, Софія написала їй лист, у якому звільняла її від вступу до шлюбу і заповідала їй служіння Богові. Але дочка Софії – Анна Костчанка (25.V.1575-6.XI.1636) також не стала монахиною, проте, наслідуючи матір, була дуже набожною. Трагічні події життя: смерть чоловіка Олександра Острозького, що несподівано помер 2 грудня 1603 р., та шести дітей, які вмирили молодими один по одному: Василя – у 1605 р., Кшиштофа – у 1606 р., Олександра – у 1607 р., Костянтина-Адама – у 1618 р., Януша-Павла – у 1619 р., старшої дочки Софії – у 1622 р. – ще більше спонукали шукати розради і втіхи в релігії. Анна Костчанка приділяла велику увагу релігійній діяльності та доброчинності, надавала фундації не тільки католицьким, але й православним духовним установам, зокрема подарувала Києво-Пустинському Михайлівському монастирю села Ходолки і Пасечиці, а Києво-Печерському монастирю – села Горбівці і Білки. У портреті Анни акцентується її церковність. Вона стоїть біля столу, положивши руку на молитовник і чотки, які художник виділяє червоним кольором. Її одяг дуже скромний,

подібний до чернечого: чорне просте плаття з білими манжетами та білою вставкою спереду, майже на очі насунута чорна кругла шапка, від якої відходить чорна з білою підкладкою фата (іл. 7). Про знатне походження свідчить лише родовий герб Костків та напис під портретом: «Anna de Stemberk Dux de Ostrog Palatina Vol. Coll. Grod. ad S. Ioan Mater Fundatrisis» («Анна де Стемберк Княгиня Острозька Воєводина Волинська Колегіуму Грод. [ненського] Св. Іоанна фундаторки мати»).

Старша дочка Олександра Острозького та Анни Костчанки – Софія (1595-1622) в 1613 р. вийшла заміж за Станіслава Любомирського (1583-1649). Вона принесла своєму чоловікові в посагу величезну суму в 100 000 злотих, а згодом, після смерті своїх братів, заповіла третю частину величезного домену Острозьких. Народила троє синів: Олександра-Михайла, Єжия-Севастіана, Констянтина-Яцека, та дві дочки: Констанцію та Христину. Померла ще молодою в 1622 році. Станіслав Любомирський належав до найбагатших і найвпливовіших магнатів Речі Посполитої, всіляко підтримував освіту та мистецтво на своїх землях, розбудував свій двір у Віснічу, де вірогідно мав портретну галерею, для якої і міг бути написаний портрет Софії. Є вагомі підстави вважати, що цей портрет зберігається в Національному музеї у Варшаві й умовно вважається зображенням Анни Любомирської з Браніцьких – дружини Себастіана Любомирського і матері Станіслава (іл. 8). На нашу думку, це помилкове твердження. Адже портрет датується біля 1620 р., тоді Анні Браніцькій (1561/1567-1639), яка вийшла заміж за Себастіана Любомирського в 1581 році, мало б бути біля 53-60 – ти років. Але на портреті з варшавського музею зображена ще молода жінка. Це зображення подібне до поясного портрету Софії Любомирської, копія якого зберігалася в домініканському монастирі м. Ярослава (іл. 9). Подібність рис обличчя, головного убору, плаття з білим комірцем та манжетами виключають випадковість у збігові стількох деталей на обох портретах і наводять на думку, що поясний портрет Софії, створений для домініканського монастиря є дещо спрощеною копією парадного портрету Софії, який експонується в Національному музеї у Варшаві. На копії постать портретованої зображена не в ріст, а зрізана нижче пояса, упущені деталі –

драпування, стіл, накидка, мереживо на комірці, оторочка на манжетах, але іконографія портретованої, її вбрання, поза Софії, яка стоїть біля столу, рухи рук в цілому збережені.

Портрет молодшої сестри Софії – Катерини (1602-1648) – дружини коронного канцлера Томаша Замойського, міг бути написаний Яном Косинським, тим самим художником, який малював портрет Костянтина Івановича Острозького для родової картинної галереї Замойських у Замості. Нині портрет Катерини експонується в окружному музеї цього міста (іл. 10). Молода жінка в чорному вбранні, що дуже нагадує одяг черниці, стоїть біля столу, положивши праву руку на молитовник, а в іншій руці тримає чотки. З чорним вбранням різко контрастує бліде обличчя, білі руки, білі манжети та комірець її одягу. На темно-сірому майже чорному тлі ледь видно тяжкі драпування над її головою. Портрет вражає траурним колоритом. Автор робить лише два яскравих акценти, виділяючи червоним кольором чотки і родовий герб, що свідчать про високе походження портретованої та її набожність. Катерина зображена в глибокому траурі. Можливо вона носила жалобу по своїй старшій сестрі Софії, яка померла в 1622 р. або по свої братах Костянтині та Януші, які померли в 1618, 1619 рр. Варто зазначити, що після їх смерті вартість дочок Олександра Острозького на матримоніальному ринку значно зросла, оскільки сестри успадкували величезні земельні мастки. Проте, хоча тогочасна концепція подружнього життя не вимагала великих любовних почуттів і шлюб Томаша Замойського і Катерини Острозької був укладений на цілком прагматичних засадах, він виявився вдалим для подружжя. «Між ними виникло не просто звичайне порозуміння і взаємоповага, а справжнє велике кохання, котре вони пронесли через усі 18 років спільного життя» [5, 78]. Не останню роль у цьому відіграли особисті якості Томаша Замойського, який був високоосвіченим, ерудованим, здобув освіту в кращих університетах Європи, виявляв мужність на полі бою та мудрість в сенаті, і, як писали сучасники, відзначався незрівнянною людяністю і шляхетною поведінкою. У своєму тестаменті Т. Замойський писав, що «серед усіх благ долі Пан Бог послав йому такого і так люблячого товариша, що цілком слушно усі в Короні визнають, що йому випало рідке щастя у шлюбі» [5, 77]. Збереглися листи Катерини Замойської до свого чоловіка, в яких

вона називає його найпестливішими словами, пише, як сильно сумує за ним, коли він від'їжджає у державних справах, просить поради, як вчинити в різних життєвих ситуаціях, з радістю виконує його доручення, нескінченно молиться за нього Богу.

Середня дочка Олександра Острозького та Анни Костчанки – Анна-Алоїза (25.III.1600 – 24.I.1654) була менш щасливою в шлюбі, ніж її сестри. 28 листопада 1620 р. вона була видана заміж за 60-річного гетьмана Яна Кароля Ходкевича, який помер під Хотиним 24 вересня 1621 року. Як сказано у «Життєписі Анни-Алоїзи», виданому в 1698 р. Ярославським єзуїтським колегіумом, головною рисою її натури була набожність, яка була притаманна їй мало не з пелюшок і стала основою її духовного зростання і визначенням її долі. Овдовівши в 21 рік, Анна Алоїза спочатку хотіла обрати монастирське життя, але єзуїти втримали її від вступу до монастиря, оскільки це було не в їх інтересах, адже, вступивши до обраної нею обителі, Анна могла передати туди всі свої статки, котрі були б назавжди втрачені для ордену. Ставши іграшкою в руках єзуїтів, під їх впливом вона стала гонителькою православних, передала греко-католикам православну церкву в Турові, перед Великоднем 1636 р. наказала перенести кістки свого батька Олександра з Богоявленської церкви до костелу, де єзуїти перехрестили князя через 30 років після його смерті на католика. Очевидно, згодом княжна планувала перевезти останки батька до єзуїтського колегіуму в Острозі або до свого рідного міста Ярослава, прикриваючись тим, що князь нібито заповідав поховати себе біля своєї дружини.

25 жовтня 1624 р. княгиня зробила фундацію римо-католицькому костелу, забравши при цьому половину надання князя В.-К. Острозького на слов'яно-греко-латинську академію. Як сказано у документі, «...для виховання діточок в християнській набожності і визволених науках, не відходячи від волі... князя Костянтина на Острогу воеводи київського діда мого з фундації на Суражі, виконаній на школу грецьку і латинську, за узгодженням з всіма спадкоємцями ясновельможних княжат Острозьких, дозволяю, щоб на школу костельну католицьку половина тієї фундації, тобто 180 золотих, приходило. З чого ксьондз...пильного бакалавра повинен найняти... кантора-органіста та трьох співаків» [10, 22]. З нагоди фундації для

костелу було намальовано портрети Анни-Алоїзи та її батька, що підтверджують написи на них: «Anna Aloysia Kostkowna Dux in Ostrog Chodkiewiczowa. Ostrogiensis Ecclisiae Parochialis Antiqua Atavoru suorū Fundatione Noviter Erexit Antiquo Auxit. Ano Dni 1624» («Анна-Алоїза Костковна княгиня в Острозі Ходкевичова Острозьку церкву парафіяльну стару щедрою фундацією своєю обновила. Року Божого 1624»). Під портретом Олександра напис: «Alexander dux in Ostrog Palatinus Volhinia Parens Fundatricis», («Олександр князь в Острозі Воєвода волинський, батько фундаторки»). Автором портретів міг бути ярославський маляр Ян, який у той час працював над поліхромією вітваря в острозькому костелі Успіння Пресвятої Діви Марії. Нині ці портрети експонуються в музеї м. Дембно. Можна припустити, що вони були вивезені Анною-Алоїзою до Польщі, коли вона покидала Острог перед приходом військ Хмельницького в 1648 р. Копії портретів є в Житомирі й Острозі. Для Острозького музею копію з портрету Анни-Алоїзи зробив акварельними фарбами на папері у 1922 р. острожанин – студент Варшавської академії мистецтв Владислав Жолтовський (іл. 11). На всіх своїй портретах Анна Алоїза зображена в образі черниці, в чорно-білому одязі з чотками в руках. Найбільш цікавим є портрет Анни-Алоїзи в святелищі скорботної церкви домініканського ярославського монастиря (іл. 12). На цьому портреті княгиня стоїть, поклавши руку на надгробок. У верхньому лівому кутку портрета напис: «Anna Aloysia Chodkiewiczowa Palatina V...cnensis (?) Annae Lucis ostro...filia terarum et pietatis mater collecciorum ostrosiensis et jaroslawensis fundatrix» («Анна-Алоїза Ходкевичова воєводина волинська(?) Анна-Алоїза ...жалість матері... колегіумів острозького і ярославського засновниця (фундаторка)»).

Підсумовуючи огляд портретів родини Олександра Острозького, можна дійти висновку, що вони мають велике значення і як історичні пам'ятки, які передають іконографію нащадків славного роду Острозьких, і як твори мистецтва, що відображають особливості портретного малярства кін. XVI – поч. XVII ст., в якому індивідуальна характеристика портретованих синтезується з виявленням спільних рис, притаманних психології магнатської верхівки, і з підкресленням високого соціального статусу зображеної особи.

Література

1. Александрович В.Г. Мистецьке середовище Острога епохи академії (1570-1630-і рр.) // Острозька давнина. Джерела і матеріали. – Львів, 1995. – Т. 1. – С. 59-68.
2. Бевзо О.А. Львівський літопис і Острозький літописець. – 2-ге вид. – К.: Наукова думка, 1971. – 199 с.
3. Білецький П.О. Український живописний портрет XVI-XVIII ст. Проблеми становлення та розвитку. – К., 1969. – 270 с. – С. 32. Белецкий П.А. Украинская портретная живопись XVII-XVIII вв. – Ленинград, 1981.
4. Вихованець Т. Костянтин і Януш Олександровичі Острозькі. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2001. – 78 с. – С. 36. З посиланням на: АЮЗР. – К., 1887. – Ч. 1. – Т. 7. – С. 95-98. Грушевський М.С. Історія української літератури. – Т. 6. – Ч. 2. – С. 608. Pisma polityczne z czasu rokосу Yebrzydowskiego 1606-1608/ Wyd. Czubek+Kraków. 1916. – Т. 1: Poezya Rokoszowa. – S. 230.
5. Ворончук І.О. До історії подружніх стосунків: листи Катерини Острозької до свого чоловіка Томаша Замойського // Острогіана в Україні і Європі. Матеріали міжнародного наукового симпозиуму (Велика Волинь). – Старокостянтинів, 2001. – С. 72-87. З посиланням на: Biblioteka Zakladu Narodowego im. Ossolinskich. – Oddzial rekonisuv. – 1904/II – S. 38.
6. Жолтовський П.М. Український живопис XVII-XVIII ст. – К., 1978. – С. 120, 125, 128, 132, 133, 139.
7. Kempa Tomasz. Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525-1608). Wojewoda kijowski i marszałek ziemi wołyńskiej. – Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1997. – 288 s.
8. Кращенко Л., Осадчий С. За життя Костянтина Острозького // Образотворче мистецтво. – 1991 – №4. – С. 37-38.
9. Михайлова Р.Д. Портрети князів Острозьких та їх доба (до постановки проблеми) // Острогіана в Україні і Європі. Матеріали міжнародного наукового симпозиуму (Велика Волинь). – Старокостянтинів, 2001. – С. 118-134.
10. Мицько І.З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К.: Наукова думка, 1990.
11. Мицько І.З. Іван Федоров: життя в еміграції. – Острог: Національний університет «Острозька академія», 2008. – 130 с.
12. Овсійчук В.А. Українське мистецтво другої пол. XVI – першої пол. XVII ст. – К., 1985.
13. Огієнко І.І. Історія українського друкарства / І.І. Огієнко; упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Либідь, 1994. – 448 с. (Пам'ятки історичної думки України).
14. Українська література XIV-XVI ст. [зб. творів] /авт. вступ ст. і ред. тому В.М. Микитась, упоряд і приміт. В.П. Колосової та ін. – К.: Наукова думка, 1988. – 600 с. (Б-ка укр. літ. Дожовтнева укр. літ.).

Список ілюстрацій¹

Іл. 1. Портрет Олександра Костянтиновича Острозького в дитячі роки в книзі Бартоша Папроцького «Гніздо цноти». 1578 р.

Іл. 2. Невідомий автор. Портрет Олександра Острозького. Копія XIX ст. Острозький краєзнавчий музей.

Іл. 3. Невідомий автор. Князь Василь-Костянтин Острозький з сином Олександром. Фрагмент настінного розпису Троїцької замкової церкви в Старокостянтинові. Темпера. 1603-1608 р.

Іл. 4. Невідомий автор. Князь Василь-Костянтин Острозький з сином Олександром. Копія настінного розпису Троїцької замкової церкви в Старокостянтинові, виконана В.Т. Кошубою в 1987 р.

Іл. 5. Портрет Костянтина-Адама – сина Олександра Острозького. Поч. XVII ст. Музей у Ярославі.

Іл. 6. Портрет Януша-Павла – сина Олександра Острозького. Поч. XVII ст. Музей в Ярославі.

Іл. 7. Портрет Анни Костчанки де Штангенберг – дружини Олександра Острозького. Поч. XVII ст. Музей у Ярославі.

Іл. 8. Портрет Софії Любомирської (?). Біля 1620 р. Музей народовий у Варшаві.

Іл. 9. Портрет Софії Любомирської – дочки Олександра Острозького. Копія XIX ст. з колекції монастиря домініканців у Ярославі (втрачений).

Іл. 10. Маляр Ян Косинський. Портрет Катерини Замойської – дочки Олександра Острозького. 1625-1630 рр. Окружний музей в Замостю.

Іл. 11. Портрет дочки Олександра Острозького – Анни-Алоїзи Ходкевич. Копія В. Жолтовського з портрету з острозького костелу. 1922 р.

Іл. 12. Портрет Анни-Алоїзи Ходкевич у святелищі скорботної церкви в Ярославі.

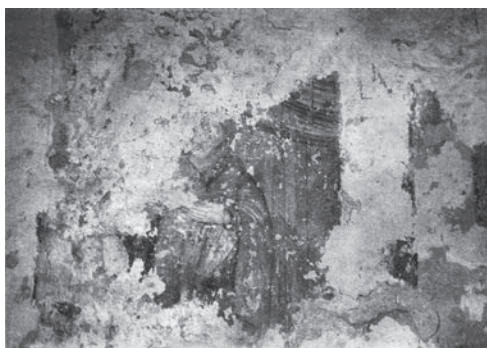
¹Кольорові ілюстрації до статті доступні в електронній версії збірника на сайті «Острозький замок»: ostroycastle.com.ua

Ил. 1.

Ил. 2.

Ил. 3.

Ил. 4.

Іл. 5.

Іл. 6.

Іл. 7.

Іл. 8.

*Портрети членів родини князя Олександра Острозького
в музеях України і Польщі*

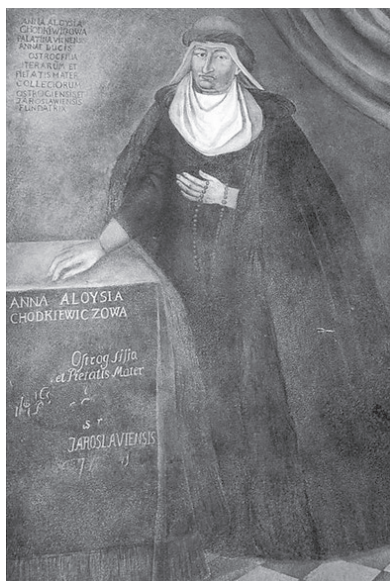
Іл. 9.

Іл. 10.

Іл. 11.

Іл. 12.